

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת שמות, תשס"ח
מספר 736

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

גאולת מצרים, הגאולה העתידה, ומדינת ישראל

ספר שמות עוסק בחלקו הראשון בגלות מצרים, ובעיקר בגאולה ממנה. כבר קבע רב סעדיה גאון בספרו "האמונות והדעות" (מאמר ח) שגאולת מצרים היא דוגמא לגאולה השלמה של עם ישראל לעתיד לבוא. לאור זה יש מקום להשוות בין גאולת מצרים לגאולה העתידית, הן מבחינת שלבי הגאולה הן מבחינת המטרות הסופיות של שתייהן.

קודם שניגש להשוואת האלה, כדאי לציין צד שווה לשתי הגאולות ולהקמת מדינת ישראל, שמעטים נתנו דעתם אליו. על גלות מצרים נאמר לאברהם אבינו: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בר' טו: יג-יד). אבל לא נאמר לו אם 400 השנים תחילת ספירתן מיד, או כאשר יהיה לו זרע או אחרי תחילת העבדות או אחר תחילת העינוי. רק לבסוף התברר שמניין השנים החל מלידת יצחק אבינו. גם על הגאולה העתידה כתוב בסוף ספר דניאל: "כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם-קדש תכלינה כל אלה" (יב: ז), ואחר כך: "ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמים, ימים אלף מאתים ותשעים. אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה" (יא-יב). רבים מקודמינו ניסו לקבוע את זמן הגאולה השלמה על פי הפסוקים האלה,¹ אבל רק כאשר תבוא הגאולה נדע את טיב החישובים. גם תאריך הקמת מדינת ישראל נקבע מראש, כפי שנראה להלן, אבל לא על פי נביא. אחרי מלחמת העולם הראשונה הוקם ארגון "חבר העמים" כדי להבטיח שלא יהיו עוד מלחמות. הוא נכשל בתפקידו בעיקר בגלל התעלמותו מהתעצמותה של גרמניה הנאצית, אבל בימי קיומו הוא עשה דבר חשוב כאשר החליט בשנת 1922 לתת לבריטניה מנדט על ארץ ישראל ל-25 שנים (החל מ-1923), כדי להקים שם בית לאומי ליהודים. "חבר העמים" נעלם לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, ואחרי המלחמה הוקם ארגון "האומות המאוחדות" (האו"ם), שמטרותיו דומות לאלה של "חבר העמים". כאשר האו"ם דן בעתידה של ארץ ישראל, הבריטים ושאר מדינות העולם שכחו שהמנדט הבריטי ניתן רק לזמן מוגבל, אבל בורא העולם לא שכח, ובשנת 1947 החליט האו"ם על סיום המנדט והקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל. הבריטים עזבו את הארץ ב-1948, 25 שנים אחרי שקיבלו את המנדט.

עתה נפנה להשוואת המטרה הסופית של שתי הגאולות. על הגאולה העתידה הורה לנו הרמב"ם בהלכות תשובה (סוף פרק ט):

ומפני זה נתאו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לחיי העולם הבא, לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר 'כי מלאה הארץ דעה את ה' (יש' יא: ט) ונאמר 'ולא ילמדו איש את אחיו ואיש את רעהו' (יר' לא: לג).

הרמב"ם הולך כאן לשיטתו בדבר מטרת הברכות והקללות שבתורה,² שעליה הוא כתב בתחילת אותו פרק. כיוצא בזה המטרה הסופית של גאולת מצרים הייתה קבלת התורה, כמו שאמר הקב"ה למשה בתחלת שליחותו: "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את הא-להים על ההר הזה" (שמ' ג: יב). כדי להשיג את המטרה הסופית הן בגאולת מצרים הן בגאולה העתידה, יש צורך שעם ישראל ואומות העולם יכירו כאחד שיש בורא לעולם שהוא גם מנהיגו ומלכו, השולט בכל מה שקורה בו, ויש לו דרישות באשר להתנהגותם של בני האדם. לשם כך באו שלבי הגאולה ביציאת מצרים, וגם בגאולה העתידה יהיה צורך בהם. בעניין זה כתב רב סעדיה גאון (שם):

¹ ובתוכם רב סעדיה גאון, וגם הרמב"ם באגרת תימן, אע"פ שהוא מזהיר שאין לסמוך על חישובים כאלה.
² בניגוד לדעת הרמב"ם בפירושו לפרשת בחקותי.

ובעבור זה שונה לנו זכר יציאת מצרים במקומות רבים מהתורה, ומזכירנו מה שראינוהו. ואם נשאר דבר ממה שעשה לנו בגלות מצרים שלא הזכירו בפירוש בגאולה הזאת, הוא נכנס תחת מאמרו: 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות' (מיכה ז: טו).

דעת הרמב"ם היא שאין אנו יודעים את סדר האירועים המאפיינים את הגאולה העתידה ואת פרטיהם, ואלה דבריו (הלכות מלכים יב, ב):

יראה מפשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכיין לבם, שנאמר 'הנה אנכי שולח לכם את אליהו וגו'... ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו... ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. על פי דברי רבותינו אלה, אין לדון בסימני הגאולה העתידה או בפרטי המאורעות שיקדמו לה, אבל בהחלט אפשר לדון בקווים כלליים בשלבי הגאולה, ובמה שניתן ללמוד מהם.

כבר בתחילת תהליך גאולת מצרים הודיע הקב"ה שאחת המטרות העיקריות שלו היא הכרת בני ישראל בה' כמלכם: "לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם ממצרים ואתכם ממצרים... ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לא-להים וידעתם כי אני ה' א-להיכם המוציא אתכם ממצרים ואתכם ממצרים" (שם' ו: ו-ז). מטרה עיקרית אחרת של עשר המכות הייתה שהמצרים יכירו את ה', כמו שאמר הקב"ה למשה: "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם" (שם' ז: ה). במכת הערוב אומר זאת משה לפרעה בשם ה': "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (ח: יח). במכת ברד מרחיב ה' את המטרה לפרסום שמו בכל העולם: "ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (ט: טז). המטרה הזאת של גאולת מצרים מבוארת גם בתפילת אנשי כנסת הגדולה שאנו אומרים כל בוקר בפסוקי דזמרה: "ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו, כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה" (נחמ' ט: י).

שלבי הגאולה של מכות מצרים שהביאו לאמונת ישראל בקב"ה היו הקדמה הכרחית לקבלת התורה, וכמו שכתוב בתחילת עשרת הדיברות: "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שם' כ: ב) ובסוף הפסקה השלישית של קריאת שמע: "אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לא-להים" (במ' טו: מא).

גם בגאולה העתידה, שלבי הגאולה השונים מיועדים להביא להכרה בה' כמלך העולם, הן על ידי ישראל הן על ידי אומות העולם. הנביא יחזקאל, אשר גלה לבבל קצת לפני חורבן הבית הראשון, מתאר את כל שלבי הגאולה (פרקים לו-לז). יחזקאל מנבא על חזרת עם ישראל לארץ ישראל, ומסיים: "והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והטיבתי מראשתיכם וידעתם כי אני ה'" (לו: יא). לאחר מכן, בסוף חזון העצמות היבשות, הוא מנבא: "וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי" (לו: יג). בשני הפסוקים האלה נאמר שעם ישראל יכיר בה' בעקבות מה שיקרה לו. בהמשך הפרק מנבא יחזקאל על ביאת המשיח, ומסיים: "וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם" (כח). כלומר, הכרת אומות העולם בקב"ה כתוצאה ממה שיקרה. בהמשך מתאר יחזקאל את מלחמות גוג ומגוג (פרקים לח-לט), ובסוף פרק ל"ח הוא מביא את דברי הקב"ה שעליהם מבוססת פתיחת הקדיש: "והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים, וידעו כי אני ה'" (כג).

יחזקאל איננו הנביא היחיד המנבא איך יביאו המאורעות בשלבי הגאולה העתידה להכרה במלכות ה' יתברך על העולם. קדם לו הנביא ישעיהו, המזכיר זאת בכמה מקומות, כמו בסוף פרק מ"ט: "וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגאלך אביר יעקב" (כו), והכוונה כאן לאומות העולם. מאידך, בפרק נ"ב מדובר על עם ישראל: "לכן ידע עמי שמי, לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני" (ו). גם זכריה, מאחרוני הנביאים, ניבא בתארו את הגאולה האחרונה: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (יד: ט). מכל הנבואות האלה אפשר להבין מדוע אנו מדגישים בתפילותינו שהגאולה תהיה למען שמו יתברך. כך בברכה הראשונה של העמידה אנו אומרים: "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", ובברכת הגאולה אנו מבקשים: "וגאלנו מהרה (גאולה שלמה) למען שמך".

נסיים בעוד היבט של שלבי גאולת מצרים שהוא חשוב עבור הגאולה העתידה, והוא השפעת מעשינו על תהליך הגאולה. עניין זה מופיע בפירושו של הנצי"ב "העמק דבר" לפסוק בפרשתנו. על הבטחת הקב"ה למשה "ושמעו לקלך" (ג: יח) כותב הנצי"ב:

מה שאתה בעצמך תדבר אז ישמעו הזקנים וילכו בעצמם ואז יהיה סדר הגאולה כפי שאומר הקב"ה עתה. אבל אחר כך נשתנה בכמה דברים ממה שאמר הקב"ה כאן למשה כאשר יבואר. והשנוי בא מסרבותו של משה, אילו לא היה מסרב ומשה בעצמו היה מדבר ושכינה מדברת מתוך גרונו, היה מתקיים כדבר ה' 'ושמעו לקלך'. אבל כאשר דבר אהרן ולא שמעו הוד קול משה כלל. שוב לא באו הזקנים ונשתנה סדר הגאולה. בהמשך דבריו הוא כותב על דברי משה ואהרן אל פרעה (ה: א):

לא כמו שאמר ה' למשה אז שיאמרו שבשביל שנקרה ה' עלינו בגלוי שכינה על כן אנו מבקשים להקריב לפניו. אבל היום כשלא באו הזקנים בעצמם, שוב לא יכלו משה ואהרן לומר שבשביל שנראה ה' עליהם על כן המה

מבקשים כולם לילך להקריב במדבר. משום כך החלו בדרך אחר, כי ה' אמר להם שיאמרו לפרעה בתורת צווי שלח את עמי וגו'.

דברים אלה הביאו לסירובו של פרעה ולהחלטתו על גזירת התבן. בסוף הפרשה מסביר הנצי"ב: "דוקא עתה תראה. במה שהרעו לישראל נתקרב זמן הגאולה ויכול להיות בדרך נס מה שלא היה אפשר מקודם". וכמו בגאולה הראשונה כך בגאולה העתידה: פרטי התהליך וקשייו עשויים להיות מושפעים ממעשינו אנו.

פרופ' חיים הלפרן
המחלקה לפסיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע